

és mindszentiek is megneveztetnek, kiknek földei tényleg az Iklód fokához estek.

Kéktó, Kéktóráros, I. Ráros.

Kopáncs, vagy Rétkopáncs.

Már elbeszéltük (II. 213.), hogy a hely egyik birtokosát, Rétkopáncsi Nemes Illést, Csulai Móré László részéről minő erőszak érte. Alig fér hozzá kétség, hogy Móré már ekkor is birt Kopáncson s az erőszakoskodás tulajdonképeni célja az volt, hogy Nemes és feleségét a tulajdonjogot igazoló oklevelek elrablása által a falu birtokától megfosszák s az egészet Móré-birtokká tegyék.

László, ki a mohácsi csatából szerencsésen szabadult s olykor Ferdinánd, máskor János király pártján állott, később is nagy oklevélhamisitással és erőszakos rablásokkal bélyegezte meg magát, úgyhogy azok miatt váraiban ismételt ízben ostrom alá fogták. Kopáncsot ugyan jó sokáig megtartotta, mert mikor birtokait s ezek közt Vásárhelyt, János király, majd Ferdinánd a Pestyénieknek ajándékozták, már Kopáncsot nem nevezték meg azok közt, hihetően a miatt, hogy a falut leányának, Katalinnak, ki Móré Györgynek, majd Losonczy Zsigmondnak özvegye, ez idő szerint pedig Feledi Lesták neje volt, engedte át, s ki a pozsonyi káptalan előtt óvást is emelt az ellen, hogy a király az ő atyai javait, ezek 1548. közt Rétkopáncsot, Ráróst és Vásárhelyt bárkinék is eladományozza.¹ Katalin asszony e föllépésének aligha lett volna kívánt eredménye, hogyha a jogkövetelésben nagybátyjával, Csulai Kende Péterrel nem szövetezik. Így azonban Nádasdi országbiró s felsőmagyarországi főkapitány elég nyomatékosnak találta arra nézve, hogy megparancsolja Losonczy An-
tálnak és Istvánnak, hogy adják ki mostoha anyjuk-

¹ Az óvástétel a pozsonyi kápt. ltrában, Proth. VII. fol. 134.

nak, Katalinnak, a Rétkopáncs, Rárós és Vásárhely birtokjogáról szóló okleveleket, minthogy a javak őt és Csulai Kende Pétert illetik.¹ Rétkopáncsot ez évben, mint csanádmegyei falut, az országos adóösszeírók jegyzékébe vették. Ez a Péter apai unokatestvére volt az időközben elhalt Csulai Móré Lászlónak, a Móré javakban tehát osztályos rokon,² habár a Móré nevet, melyre László szegényt hozott, nem viselte. Itt megjegyzendő, hogy a Losonczi testvéreknek, kikre a birtokok apjuk, Losonczi Zsigmond, révén néztek, volt valamelyes okuk az okleveleket maguknál tartaniok, mert Móré László is ép így fogta azokat magánál, mikor nagyanyjukat, Dóczi Katalint, nőül vette,³ kinek révén aztán jogot is szerzett azokhoz.

Mindazáltal Katalin asszony törekvéseit a legteljesebb siker koronázta, mert időközben sikerült neki 1551. apjának intézkedéseit Ferdinánddal megerősíttetnie oly értelemben, hogy ez Katalin javára az atyai összes javakról adománylevelet állított ki, melynek alapján magát Rétkopáncs, Rárós és Vásárhely birtokába be is iglattatta az esztergomi káptalan előtt,⁴ miután a vidéket az ellenkirályok egymással való háboruja miatt vérszemet kapott török ismét elfoglalta. De minthogy a török feltartóztatása épen a mi Losonczi Istvánunknak, a délvidék és Temesvár főkapitányának, volt feladata, melyben ugyan őt Ferdinánd sehogy sem támogatta, annak kiváságára, mikor már bukása jóformán bizonyos volt, a király neki roppant számú birtokokat ajándékozott, melyek közé Vásárhely is tartozott, 1552. jul. 20. zott,⁵ a nélkül, hogy Kopáncsot megemlítették volna, de a beigtatást erre is kiterjesztették, mely Pankota várában történt meg. Az adománylevelet még meg sem kaphatta Losonczi, mikor hős halált halt.

A Losonczi árvák gyámoltalanabbak voltak, hogyszem a birtokokat kézhez vehették volna. Így hát Rétko-

¹ Nádasdi levele a leleszi konvent Itrában. El. 1550. M. 98. (Sub No 16. fasc. 6. 1549.)

² Pozs. kápt. Itra. Proth. I. fol. 15. 21.

³ Nagy Iván, M.orsz. családai, VII. 175.

⁴ Kende Péter óvása az adományozás ellen az egri kápt. előtt 1567. nov. 15-ről a leleszi konv. Itrában. El. 1551—1559. K. 77. (Sub. No 19. 1567.) A beigtatásról az eszterg. kápt. Itr. (capsa 3., fasc. 6 No 3.) regesztája megvan Hmvásárhely Itrában is. Rvi. LII.

⁵ Orsz. Itr. Liber regius II. 75. és III. 103.

kopáncson Kende Péter maradt a földesur, 1555. de rajta kívül Balassa Bálintnak is volt birtoka a 18 házat számláló faluban. A következő évi országos adóösszeírásból a falut egészen kihagyták, a mi pusz- 1556. tulásra mutat, de a török kincstári összeíró egy év múlva a csanádi náhie községei közé írta be azzal a megjegyzéssel, hogy »falu, magyar, 8 ház« s lakóit is megnevezi ekképen: »Hódi János, Máté s Petus, Kozma Márkus, Kövér Péter, Mózsá Demeter és Tót Mihály.«¹ A gyarapodásból a magyar kincstár is kivette a maga hasznát, mert a magyarokkal 6 frt adót fizettetett Gyulára, 1558. Ezután, a Pestyéniek magvaszakadtával, Cseméri Zay Ferencnek, Viczmándi Mátyásnak és Liszti Jánosnak ajándékozta a fölség városunkat s ezzel együtt megnevezetten Kopáncs és Rárós rész-birtokot is, kik magokat azok birtokába az 1559. dec. 6. egri káptalan útján a gyulai várban be is ígtattatták,² mely adományozásnak már inkább érvényt lehetett szerezni, mint az előbbinek, mert időközben a gyulai vár a király kezébe került s annak portyázó csapatai útján a török által meghódított vidékeken is hatalmat gyakoroltak, a mire szükség is volt, mert nemcsak Kende Péter tiltakozott a királyi újabb eladományozás ellen, habár az eladományozott Móré-javak közt a csanád-megyieket nem nevezi meg,³ de rajta kívül más birtokosai is voltak a falunak, kiket a fölség karhatalommal távolított el. Így nevezetesen a gyulai kapitányt utasította, hogy mivel értésére adták, hogy a 1560. jul. 7. Zayéknak adományozott jószágokat s ezek közt Rét-Kopáncsot is a pártütők földén tartózkodó Csáki Pál és Farkas gazdatisztje egyenesen Gyuláról kezeli, ez embert onnét üzze ki s a jószágokat az adományosoknak adja át.⁴ Ily eljárás kövélkeztében Kopáncs-ról csak Balassa fizetett adót a maga három kapuja után. Azonban a bitorlók rövid idő múlva ismét 1560.

¹ Vélics, Defterek, II. 194.

² Az adom. levél a próf Zay család levéltárából közölve, Uj Magyar-Muzeum 1857. 422—4. és Orsz. ltr. Opiniones directorales 1764. CXIX. No 34. (Hivat. másolat a beigtatásról szóló kápt. jelentéssel együtt.)

³ A Zay-ék beigtatásáról szóló egri kápt. ered. bizonyítv. 1560. május 6-ról, melybe már Kopáncsot és Ráróst is belefoglalták, a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában, 35 fiók, 2. sz.

⁴ A király levele a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában, a vásárhelyi fiókban.

visszatértek, úgyhogy a másik évben a falu 18 házáat a jogos és jogtalan birtokok közt így találjuk megoszolva: Kende Péteré 10, Balassáé 5, özv. Bika Imrénéé (Somogyi Erzsébet) 1, Őrsi Lőrincé és Sebestyéné 2, kikre összesen 19 frt 80 dénárt róttak ki. A török most nem volt épen benn a határban, a fejedelem sem rendelkezett annyi haderővel, hogy Szabolcs-, Szolnok-, Zaránd- és Szörénymegyéken innét a tiszántuli részeket hatalmába tarthatta volna: a régi rend és törvény tehát kezdett ismét helyreállni annyira, hogy a királyi ravók összeírhatták a vidéket s a falu dézmáját Madarászi Péter csanádi prépost is bátorkodott kivenni.¹ Pár év múlva azonban, mialatt a király a törökkel s János-Zsigmond fejedelemmel e vidéken is háboruzott, ismét megfogyott a község, úgyhogy Kende Péter csak 3, Balassa 2, Bika András 1, Csáki László pedig szintén csak 1 kaput birtak s ily módon e hét kapura 10 frt 50 dénárt vetettek ki, a mit a 1564. gyulai tisztek be is szedtek, a kik különben más uton is zsarolták a vidéket. Mindamellett a viszonyok annyira javultak, hogy Csanádmegye ismét alispánt kapott, habár ez egyszersmind Zaránd- és Aradmegyéket is kormányozta. Ennek az állapotnak azonban Gyula eleste csakhamar végét szakította, a mikor t. i. tel- 1566. jességgel a török birodalmába kerültünk, a magyar kormánynak és nemes uraknak hatósága pedig nálunk hosszú időre elenyészett.

A birtokos nemesség mindazáltal továbbra is fentartotta a maga jogait egykori birtokaihoz s miután maga a felvidékre volt kénytelen e tájról menekülni, az oltani törvényes helyeken őrködött jogai felett s ott tette meg a szükséges lépéseket azok további megóvása céljából. Így tiltakozott Csulai Kende Péter az 1567. nov. 15. egeri káptalan előtt az ellen, hogy Csulai Móré László Rétkopáncsot, Vásárhelyt és Kéktórárost a maga leányának, Katalinnak hagyta s így tett óvást még ez év folyamán a király ellen, az őt illető vásárhelyi birtok eladományozása tárgyában. Más oldalról az árván maradt Losonczi lányok (most már férjes nők) egy része érdekében is megmozdult Nagyi Dai Perényi János, ki Miksa királytól annak elrendelését kérte, hogy a hölgyek javára szóló beigtató levelet,

¹ Borovszky, i. m. I. 393. II. 511.

mely Rétkopáncsra is kiterjedt, az esztergomi káptalan neki adja ki, mely kérelemnek a király és káptalan eleget is tettek.¹ 1574.

Mind ennek azonban többé semmi gyakorlati haszna sem volt a mi területünkön, mert ezt a török miatt a magyar urak sokáig meg sem közelíthették, miközben minden valószerűség szerint a helyben lakó és a szomszédos, főleg a vásárhelyi, jobbágyok használták, a nélkül, hogy ezért bárkinek is adóztak volna. Idővel az erdélyi fejedelmek egy-egy adományozást tettek hiveiknek s azok egyike Kopáncsot is eladományozta a váradi Lippai családnak, bár a tényleges birtoklásról nincs semmi adatunk. Később, a török erejének gyöngültével, attól fogva, hogy közigazgatásilag Borsodmegyéhez kapcsolattunk, az ottani őrségek portyázásai mindinkább 1642. alkalmat adtak az alföldi gazdátlan birtokok megismerésére és megkedvelésére, a mitől fogva aztán nagy mohósággal kapdostak azokon. Batidán, Gorzsán, Mártélyon Széll Mihályék, Fecskésen, Csomorkányon, Gyóján Csanádi János, Körtvélyesen, 1642. P. kutason, Ujvároson, Algyőn, Aporban, Kovázdin Keglevics Miklós és Péter, Bati- 1640—68. dán, Gorzsán, Lelén Kerekes János (1644.), Szentkirályon Kardos András, Solton Hatvani András, Tömörkényen, Körtvélyesen, Szegváron Széki Péter szendrei, majd diósgyőri alkapitány, 1650. Lelén, Tömpösön, Mezőkopáncson Krecsics és társai, Csomorkányon, Fecskésen, Oros- 1655. házán Básti János, csaknem mindnyájan borsodmegyei végházi tiszték, szerettek nem csekély birtokokat. Széki Péter végre a nagy vízek, sártavak és rengeteg nádasok közé rejtőzött Kopáncsot is felfedezte s minthogy a Viczmándiaktól felgyevi és vásárhelyi birtokaikat is megvette,² mely utóbbiak tartozékát képezte Kopáncs is, ily módon a már pár évtized óta lakatlanná vált nagy szigetnek tulajdonjogát is megszerezte, habár ennek alig vehette valami hasznát, mert a vásárhelyiek — a régi szokásra és Bercesényi földesurok oltal-

¹ A levelek Orsz. Itr. NRA fasc. 397. No 31.

² Széki intő levele a vásárhelyiekhez adófizetés irányában 1658. Aug. 28-ról és ugyanannak óvása a vásárhelyiek ellen, hogy Rétkopáncsot és Ráróst ingyen ne éljék, Borsodm. Itrában Proth. VII. fol. 423. 477. (Hit. másolatok a gróf Károlyi nemzetségi bpesti Itrában.)

mára támaszkodva, sem Vásárhelytől, sem ennek egyik, vagy másik tartozékától neki nem fizettek.

Ez elbizakodottságot akarta Széki özvegye, Tercsi Zsuzsa asszony, kit nem rég másik férjétől Básti Lászlótól is elszakított a halál, megtorolni, midőn a vásárhelyiek sertéseit elhajtatta.

Az eset az volt, hogy az urnó katonái — ki már több ízben törvényesen tilalmazta a vásárhelyieket a maga pusztáinak ingyen élésétől, ez év nyarán Kis János, Kis Márton és Pap Ferenc vásárhelyi jobbágyok 134, tilosban talált sertését a pásztorokkal együtt — kiket megkötöztek — befogták s Borsodmegyébe Besenyőládra elhajtották, honnét az urnó a sertéseket eladatta s árukat magának megtartotta. Bercsényi Miklós, kit a borsodi végbeliek terjeszkedései és foglalásai s a maga jobbágyai ellen irányuló örökös óvásai aggodalommal töltöttek el, ezuttal nem hagyta a dolgot annyiban, hanem pártjára kelt érzékenyen megkárosított jobbágyainak s az özvegyet hatalmaskodásáért Szepesi Pál borsodmegyei alispán előtt bepanaszolta, ki is Csongrád megyének Szegeden lakó szolgabíróját, Szücs Gellértet, utasította a vizsgálat tartására. Szücs esküdtársával, Vas Jánossal, együtt még azon év telén Vásárhelyen kiszállott s a helyszínén | 1667. dec. 13. tizenegy tanut, jobbára gyevi és mindszenti pásztorokat, hallgatott ki eskü alatt a részben, hogy az a hely, t. i. Vajszeg, vagy Nyárszeg, a hol a sertések az elfogatáskor legeltek, kopáncsi vagy vásárhelyi föld volt-e? A tanuvallomásokból az tűnt ki, hogy a vitás terület rég idő óta Vásárhelyhez tartozott, mert a két község közt a határt azon a tájon a Kövecser, Határfok és Vajér képezték: a Vajszeg pedig azon innét, Vásárhely felé, esett és így Kopáncshoz nem tartozott.¹ A vármegye tehát Bercsényinek adott igazat s az özvegyet teljes kártérítésre (a sertésnyáj értéké 400 tallérra becsültetett) és 100 magyar forint birságra ítélte.² | márc. 7., ápr. 11.

Ily körülmények közt zálogosította el a pusztát Szatmári B. Péter, ki azt felesége, Váradi Lip-

¹ A tanukihallg. jk. Borsodm. Itrában Actorum non prothocoll. specie XVII. fasc. 2. No 109. Hit. másolatban Csongrádm. és a gróf Károlyi nemzetség bpesti Itrában is.

² Az ítélet Borsodm. Itr. Actor. jud. prothocoll. Specie XVIII. No 40. (Másolatok a hivat. Itrakból.)

pai Kátalin révén kapta, Vásárhelyi Szilágyi Ferencnek, később pedig — hasonló nevű fia tiltakozására mit sem adva — 175 frtért el is adta örök áron Jenei Bernát Jánosnak,¹ a mi csekély összeg ugyan, [1679. de a Szatmári jogának gyöngeségét nézve, bizvást elégnek, sőt soknak mondható. Még csekélyebb értékűnek véljük a Kreicsics György, Szalatnai Gy. és Tenturics István jogát, kik a nádortól sok más birtokkal együtt (köztök Lele és Tömpös is) »Kopáncs«-ot is kapták,² úgyhogy ez alatt inkább Mezőkopáncs értendő.

Egyébként mindkét Kopáncs határai pusztaságban terültek el, melyen az ezután elkövetkezett kuruc és török háborúk mit sem változtattak, legfőleg a földbér elvállalását és befizetését nehezítették meg, a mi a birtokos urakat arra indította, hogy e tájon fekvő jószágokat egymás után vetették zálogba, vagy adták el a vásárhelyieknek és makaiaknak, kik azokat, mint helyben lakók, többé-kevésbé még használhatták. Így zálogosította el Balassa Bálint a maga rétkopáncsi és bati-dai birtokait Kincses András vásárhelyi gazdának 50 magyar forinton.³ [1682.

Vásárhely elpusztulása és újra megtelepítése után Rétkopáncsot ismét elődeink vették birtokba, habár a Schlick számára készített összeírásból, melyben csak 10 pusztát vettek fel a város tartozékának, nevét kihagyták. Hasonlóan bántak el vele a vármegye urai a [1702. tizenhét évvel később tartott összeíráskor, mely a határhoz már csak öt pusztát csatol. Ellenben Károlyi [1720. Sándor, mikor a városról Schlickkel szerződik, erről adománylevelet készített, a határt átveszi s magát abba beigtattatja, mindenkor külön megemlített Rétkopáncsot is, melyet a többi pusztákkal együtt megnevezetten használatba is átad a város lakosainak a későbbi taksaszerződésekben is,⁴ a nélkül, hogy a Sziládiai jogairól ezuttal is említés tételnek, kik pedig annak egy részét használták. Károlyi azt kívánta, hogy a város elégitse

¹ Szatmári elismervénye a 175 frt felvételéről (inkább nyugtatványnak, mint adás-vételi szerződésnek tekinthető, Debrecen, 1679. ápr. 18-ról) a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában, Borovszky, i. m. II. 511.

² A nádor levele a beigtatás tárgyában az egri káptalanhoz Haan-nál, Békésvm. okl. II. 251—2.

³ Zsilinszky, Csongrádvm. tört. I. 239.

⁴ Péld. az 1726. július 29-diki és az 1741-ki szerződésekben.

ki azokat s vegye át az egészét a maga birtokába. De a város birái azt válaszolták, hogy a pusztát, 1725. febr. 11., mivel »300 tallérokban vagyon árendában, nem válthatják ki, hanem, mint eddig, úgy ennek utána is velek együtt, a Sziládiakkal, akarják birni.«¹

A Sziládiaknál azonban nem sokára sokkal erősebb ellenfelek léptek fel Károlyival szemben Vásárhely és tartozékai bírása tárgyában. Ezek közé tartozott a Cs. Zay Ferenc ivadéka, b. Zay András, a ki, habár a beigtatáskor nem jelentkezett, ősenek összes javaihoz s ezek közt Rétkopáncshoz való jogát is a király előtt felújította, minek követ- 1726. ápr. 5. kezében III. Károly Grassalkovics Antalhoz, a királyi ügyek igazgatójához, rendeletet bocsátott azzal az utasítással, hogy az ügyet a királyi tábla szept. 10-én tartandó ülésében bírálja el, melyre Károlyit és a többi akkori birtokosokat is megidézte. Az ekkép megkezdett pernek csak a felek közti kései egyezségeket vetettek véget, melyek szerint a Károlyiak, b. Zay Péter és gróf Kollonics László felpereseknek Rétkopáncs, Vásárhely, Rárós, Derekegyház, Szt-György, Szegvár és Csongrád jogáért 30000 frtot, a Viczmándi örökösöknek pedig Rétkopáncs, 1770. Felgyő, Szent-György és a két Ellés igazságaiért 19000 frtot fizettek. A Sziládiakkal e közben sokkal rövidebben bánt el a földesuraság s Kopáncsot 1800. a maga egészében adta át a városi lakosság használatába, mely annak mocsaras és nádas részeit sertésnyájak legeltetésére, partos helyeit pedig kaszálóknak s koronként gulya-ménes legelőknek használta.² Ezért az urbéri összeírás is egészen a határ tartozékai közé 1771. okt. 31. sorozta s az urbáriom behozatalakor mint olyat adta át a városnak. Mégis nem sokkal ezután az uradalom 1774. elvette a lakosságtól,³ de a helytartótanács ennek panaszára a városnak visszaadni rendelte, mint az általános történetben láttuk (III. 373.) s ez annak használatához később is mindig jogot formált. A földesuraság nem is vonta meg azt tőle, hanem széna és nádvágás céljából évről-évre

¹ A birák levele a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltrában.

² Bél Mátyás, Csongrádym. leírása, Vásárhely alatt. Kézirat 1702. és a gróf Károlyi nemzetség bpesti ltra, 36. fiók, 45. a. sz. (1761.)

³ Tanukihallgatási jkv 1776. dec. 23-ról. V. lt. Rvi. 2. a. cs. 2. sz.

kiosztotta a lakosságnak minden külön díj nélkül, némi csekély szolgálat ellenében. Határa miatt a gyeviekkel a múlt század eleje táján meggyült a baja az uradalomnak, a mint fentebb (IV. 400) említettük. A Szilágyi és Török nemzetség tagjai a puszták felosztása, vagyis a legelő elkülönítés tárgyalása alkalmával még egy-11839. szer és utóljára megkísérelték Rétkopáncsra is vonatkozó jogaik érvényesítését, azonban minden siker nélkül. (III. 509.)

Korhány.

Önállóságát és telepeseit rég elveszítette s mint pusztát a szomszéd Mártélyba olvadt bele. Története tehát ezével vált közössé s ezzel együtt jutott a többi puszták kapcsában a Károlyiak földesuraságát megelőzőleg s ennek kezdetén is elődeink használatába, melyben az urbárium is találta. Minthogy azonban Mártély faluban az uraság kertészei laktak, ezek a hozzájuk közel eső korhányi rétre szemet vetettek s azt magoknak kibérelték. A bírák ekkor a bérlet megszüntetését kívánták az 1807. júl. 7. uradalmi gazdasági tanácstól azon az okon, hogy a rét urbárium szerint a várost illeti, mely kívánságukat azonban föl sem vették s azt csapták a bírák szemé közé, hogy »a földesuraság saját földjéről való intézkedésében jobbágyainak tudósítással nem tartozik«. A mereven elutasított lakosság ekkor a vármegyén kereste sérelme orvoslását, mikor is az alispán megbízásából az alszolgabíró és esküdtje az uradalmat eltiltotta a rét bérbeadásától s oda utasította, hogy addig is, míg az ügy törvé- 1807. szept. 10. nyesen eldől, bocsássa azt vissza a vásárhelyieknek s ugyanczeknek engedje át a kertészek által már lekaszált szénát is. Turcsányi János uradalmi ügyész a legközelebbi megyei gyűlésen tiltakozott 1807. dec. 1. ez intézkedés ellen: a vármegye főügyésze, Adámvics Mátyás, pedig e tiltakozás ellen tett óvást s a megye újra eltiltotta a földesuraságot a rét bérbeadásától s az egész Korhánytól. Turcsányi ekkor egyebet nem tehetve, »mivel a vásárhelyiek azt a csekély hasznot is megirigyelték a kertészekről, azok vontató lovaik kiszolgáltatására való szoríttatásuknak mondott ellent«, — a mit